

Christoph Kaatz, Dieter Wallschläger, Krista Dziewiaty, Ute Eggers (red.)*Der Weißstorch Ciconia ciconia*

Die Neue Brehm-Bücherei 682, VerlagsKG Wolf, Magdeburg 2017, 672 stron, miękka oprawa, format 14,5 x 20,5 cm, ISBN: 978-3-89432-273-1

Bocian biały jest szczególnym gatunkiem ptaka. Ze względu na powiązanie z człowiekiem, względną łatwość badań, a także swoje piękno, posiada licznych miłośników, ale także wielu profesjonalnych badaczy zwanych pelargologami. Nic dziwnego, że nowa monografia poświęcona bocianowi była od dawna zapowiadana, oczekiwana i potrzebna. Prezentowana książka jest próbą usystematyzowania ogromnej wiedzy i setek publikacji, jakie ukazały się w ostatnich 30 latach, tj. od opublikowania poprzedniej, znacznie krótszej, monografii bocianie w tej samej serii wydawniczej Die Neue Brehm-Bücherei (NBB). W odróżnieniu od wcześniejszej książki napisanej przez

jednego autora (Creutz 1988), obecnie opracował duży, 23-osobowy zespół specjalistów, pod redakcją czworga badaczy wymienionych powyżej.

Recenzję rozpocznę od ogólnego oglądu książki. Monografia pod względem edytorskim robi pozytywne wrażenie. Została wydana na ładnym papierze i z czytelną czcionką, bez zbędnych pustych miejsc zwiększających objętość, ale też bez utraty przejrzystości. Napisana jest w języku niemieckim, ma jednak dwujęzyczne, niemieckie i angielskie streszczenia rozdziałów i podpisy pod ilustracjami, choć, niestety, nie pod tabelami. Jest urozmaicona licznymi kolorowymi zdjęciami i wykresami, które nie są jedynie ozdobą, lecz dobrze ilustrują opisywane zagadnienia, czemu dodatkowo służą treściwe podpisy. Można mieć wątpliwość, czy dla prawie 700-stronicowego opracowania właściwy był wybór miękkiej oprawy i niewielkiego formatu serii NBB (14,5 x 20,5 cm), dodaje to jednak wrażenia dzieła pełnego treści, istotnie potwierdzonego zawartością książki.

Zerknijmy w jej wnętrze. Znakiem czasu jest to, że otwierając książkę, zamiast motto znajdujemy wypisane wielką czcionką podziękowania dla sponsorów, dalej trzy strony ich wizytówek, a dopiero po tym spis treści. Ten jednak jest bogaty i zrozumiały. Książka podzielona jest na 16 rozdziałów, wliczając w to pięć rozdziałów „technicznych” (dwa wprowadzenia i słownik pojęć na początku oraz literatura i indeks rzeczowy na końcu). Pozostałe rozdziały merytoryczne to kolejno: systematyka rzędu bocianowych wraz ze skondensowanymi informacjami i zdjęciami każdego z 20 współczesnych gatunków bocianów, morfologia, zachowania, rozprzestrzenienie, ekologia populacji, rozród, środowisko i pokarm, wędrówki, zagrożenia, programy reintrodukcji oraz zamykający rozdział poświęcony ochronie bociana i jego związkom z człowiekiem. Każdy z rozdziałów podzielony został na kilka-kilkanaście podrozdziałów o zro-

zumiałych tytułach, co znacznie ułatwia poruszanie się po książce w oparciu o sam spis treści. Rozdziały mają zbliżoną objętość – po 40–55 stron każdy, jedynie systematyka opisana jest krócej, zaś najobszerniej potraktowano ochronę bociana zajmującą 90 stron książki lub nawet 130, jeśli uwzględnić, że obie ostatnie części dotyczą różnych aspektów ochrony.

Nie sposób omawiać każdy rozdział, ale zwrócę uwagę na aspekty, które wyróżniają książkę na tle innej literatury bocianie. Z pewnością należy do nich zaprezentowanie w rozdziale piątym mało znanych szczegółów morfometrycznych dotyczących szkieletu, organów wewnętrznych, skóry i upierzenia bociana, z dodatkowym uwzględnieniem różnic międzyplciowych. Główne części szkieletu, zwłaszcza czaszka, zostały osobno zilustrowane unikatowymi fotografiami, przejrzyste opatrzone terminologią i wymiarami. Wiele z podanych tu faktów to wyniki nowe, dotąd niepublikowane bądź trudno dostępne w literaturze.

Rozdział dotyczący rozmieszczenia i liczebności bociana zilustrowano ładnymi, nowo opracowanymi mapami: z areałem gatunku, przesuwaniem w czasie północno-wschodniego zasięgu bociana, punktowym rozmieszczeniem gniazd w Grecji czy też szczególnie interesującą mapą aktualnego występowania nielicznego (800 par), wschodniego podgatunku *C. ciconia asiatica*. Imponująca jest także obszerna, pełna danych liczbowych, część poświęcona liczebnościom krajowym i trendom wieloletnim. Tu jednak polskiego czytelnika czekają niespodzianki. Dowiadujemy się m.in. o nowych ocenach populacji polskiej, zarówno w 2004 roku (ok. 47 200 par – zredukowanej o 10% w stosunku do oficjalnych danych), jak i w 2014/2015 – wynoszącej 35 000–40 000 par. Można dyskutować, czy nie należałoby raczej poprzestać na trendach, zamiast podawania konkretnych, lecz chyba intuicyjnych, danych. Co więcej, wynikający z nich ogromny spadek liczebności, istotnie zauważalny w niektórych rejonach Polski (Chylarecki i in. 2018), został niemal zignorowany w ważnym podsumowaniu omawianego rozdziału, koncentrującym się niemal wyłącznie na wzroście populacji bociana, obserwowanym obecnie w skali jego zasięgu.

Jeśli chcielibyśmy poszukać innych danych polskich, najwięcej ich znajdziemy w rozdziale poświęconym reprodukcji bociana, bowiem jego współautorem jest wybitny polski pelargolog, Piotr Profus. Warto zauważyć, że w 23-osobowym gronie jest on jednym z zaledwie dwóch autorów spoza Niemiec,

przynajmniej jeśli wierzyć niemieckojęzycznemu brzmieniu nazwisk (w książce brakuje afiliacji lub not o autorach, z wyjątkiem czwórki redaktorów). Rozdział szeroko prezentuje kolejne etapy i elementy lęgów bocianich: charakterystykę gniazda, cechy jaja i wielkość zniesienia, fenologię lęgów, rozwój młodych, wskaźniki produktywności, a w całości poparty jest wieloma danymi ilościowymi, szczegółami i ciekawostkami. Na przykład o przypadkach gniazdowania bocianów w tym samym miejscu przez 375 i 340 lat (Dania), o tym że gniazda bywają lokowane aż 45 m nad ziemią, że w próbie wodnej średnica wynurzonej części jaja tuż przed kluciem wynosi 2–4 cm, że masa wyklutego pisklęcia wynosi 70–75 g i stanowi 71,6% początkowej masy jaja itd.

Bardzo interesujący i bogato zilustrowany jest także rozdział poświęcony wędrówkom bociana. Opiera się na kilku ważnych porównaniach: porównaniu różnych metod badań nad migracjami i wyników uzyskiwanych tymi metodami, wędrowości bocianów z różnych obszarów lęgowych, wędrowości bocianów w różnym wieku. W efekcie uzyskano jeszcze jedno porównanie – obecnej wiedzy o wędrówkach uzyskanej dzięki nowoczesnym technikom (nadajniki satelitarne, geolokatory) z wiedzą niedawną, pochodzącą głównie z obrączkowania. W całej książce właśnie tu najlepiej widoczne jest przyspieszenie, jakie uzyskano dzięki rewolucjonizowaniu metod badawczych. Jednym z ogólnych wniosków podkreślonych przez autorów rozdziału jest to, że według obecnej wiedzy zachowania migracyjne bocianów są prawdopodobnie znacznie mniej zależne od czynników wrodzonych, niż dotąd sądzono.

Drastyczne zmniejszanie populacji w drugiej połowie XX wieku oraz sympatia jaką bocian biały jest tradycyjnie darzony przez ludzi spowodowały, że w Europie Zachodniej objęto go programami ochrony, rozmnażania w niewoli i reintrodukcji na skalę niespotykaną wśród innych gatunków ptaków. W efekcie, zahamowanie spadków i obecny wzrostowy trend, zwłaszcza w populacji zachodniej, wiązany jest między innymi z tymi programami. Obszernie podsumowuje je przedostatni rozdział książki, w którym jednak na równi z pozytywnymi skutkami omówiono poważne kontrowersje wokół tych działań. Odratowywanie młodych wyrzucanych z gniazd, masowe dokarmianie ptaków półdzikich czy też całoroczne utrzymywanie w niewoli ptaków dorosłych obniżają odporność i efekty rozrodu bocianów reintrodukowanych oraz ich zachowanie.

wania, takie jak skłonność do wędrowości. Mogą także wpływać na cechy populacji dzikich. W konkluzji autorzy rozdziału przywołują opinie o potrzebie wstrzymania dotychczasowych manipulacyjnych metod, zaś nadaniu priorytetu działaniom polegającym na ochronie siedlisk bociana.

Podsumowując ocenę merytorycznej części, książka jest wielowątkowa, „nieprzegadana”, z mnóstwem faktów – od podstawowych informacji o gatunku po szczegółowe dane dotyczące biologii czy występowania bociana białego. Jako taka z pewnością zasługuje na miano monografii i będzie przez długi czas podstawowym źródłem wiedzy o tym gatunku. Na podkreślenie zasługuje także ogromny wykaz literatury, pomocny przy samodzielnym poszerzaniu przedstawionych informacji.

Przy tak dużym, wieloautorskim opracowaniu trudno było uniknąć pewnych niedociągnięć. Rozdziały nie są równe zarówno pod względem merytorycznym, jak i edytorskim, a niektóre zagadnienia potraktowano pobieżnie, np. kulturowe związki bociana z człowiekiem (Kronenberg i in. 2013, 2017). Słownik pojęć jest dość ubogi i chwilami zaskakujący, z raczej zbędnymi objaśnieniami takich pojęć, jak „gniazdo” czy „porażenie prądem”. Do innych wad książki należy też zaskakująco wysoka cena (59,95 euro) i chyba jednak język publikacji, które łącznie mogą skutecznie zniechęcić czytelników z wielu regionów występowania bociana. Ponadto, dla odbiorcy międzynarodowego kłopotliwe i nieodpowiadające naukowym aspiracjom dzieła może być jednostronne akcentowanie danych niemieckich – od krótkiego wstępu, w którym słowa Deutschland i Heimat odmienione są aż kilkanaście razy, po dobór przykładów czy literatury w całym dziele. Takie jednak jest prawo autorów i jeśli celem książki było podsumo-

wanie głównie rodzimego dorobku w badaniach nad bocianem, udało się to znakomicie.

Sam gatunek jest za to bardzo międzynarodowy i dla wszystkich szukających informacji o jego cechach biologicznych, ekologii, rozprzestrzenieniu czy zagrożeniach, omawiana książka bez wątpienia okaże się użyteczna. Z pewnością lepszy odbiór na forum międzynarodowym i większe jeszcze zainteresowanie bocianem zapewniłoby wydanie książki również w języku angielskim, do czego warto zachęcić autorów i wydawcę.

PIŚMIENNICTWO

- Chylarecki P., Chodkiewicz T., Neubauer G., Sikora A., Meissner W., Woźniak B., Wylegała, P., Ławicki Ł., Marchowski D., Betleja J., Bzoma S., Cenian Z., Górski A., Korniluk, M., Moczarska J., Ochocińska D., Rubacha S., Wieloch M., Zielińska M., Zieliński P., Kuczyński L. 2018. Trendy liczebności ptaków w Polsce. GIOŚ, Warszawa.
- Creutz G. 1988. Der Weißstorch *Ciconia ciconia*. Die Neue Brehm-Bücherei 375, Ziemsen Verlags, Wittenberg-Lutherstadt.
- Kronenberg J., Andersson E., Tryjanowski P. 2017. Connecting the social and the ecological in the focal species concept: case study of White Stork. *Nature Conservation* 22: 79–105.
- Kronenberg J., Bocheński M., Dolata P.T., Jerzak L., Profus P., Tobółka M., Tryjanowski P., Wuczyński A., Żołnierowicz K.M. 2013. Znaczenie bociana białego *Ciconia ciconia* dla społeczeństwa: próba analizy z perspektywy koncepcji usług ekosystemów. *Chrońmy Przyrodę Ojczyzną* 69 (3): 179–203.

Andrzej Wuczyński

Instytut Ochrony Przyrody
Polskiej Akademii Nauk
31–120 Kraków, al. Adama Mickiewicza 33
a.wuczynski@pwr.edu.pl